

DEFINIREA TERMENULUI „INSTITUȚIE” ȘI ABORDAREA TEORETICĂ ÎN RELAȚIILE INTERNAȚIONALE

Lector univ. drd. RADU-SEBASTIAN UNGUREANU

Ca pentru orice altă ramură a cunoașterii științifice, și în Relațiile Internaționale preocupările, principalele teorii și termenii folosiți sunt preluați în mare parte din domeniile înrudite și adaptați cerințelor specifice. În ceea ce privește această arie de studiu, el face parte din eforturile înțelegerii și explicării politicului. În cele ce urmează voi încerca să discut câteva dintre cele mai cunoscute definiții ale termenului „instituție”, așa cum este acesta folosit în Relațiile Internaționale. Urmărind aici doar tangențial folosirea conceptului în diferite abordări, voi puncta implicațiile majore ale semnificației acordate lui în teoriile cele mai influente.

Ca structură, în lucrare este prezentă mai întâi o scurtă istorie a modului în care termenul s-a impus în vocabularul disciplinei, precum și formulele pe care le-a înlocuit. În cea de-a doua secțiune este discutată problema diferențierii înțelesului termenului în funcție de abordarea teoretică. Finalul lucrării este dedicat schițării câtorva concluzii și a unor considerații asupra importanței problemei definirii instituțiilor pentru Relațiile Internaționale.¹

„Instituția” internațională: termenul și rivalii săi

Potrivit unei definiții generoase și simple dată de Maurice Duverger instituțiilor sociale, acestea sunt „modele variate de relații care servesc drept tipare pentru relații concrete. Din această cauză, asemenea relații sunt stabile, durabile și coezive”.² Pe de o parte, se poate observa că semnificația acordată de Duverger termenului îi permite cercetătorului să îl aplice într-o mare varietate de situații. Din alt punct de vedere însă, sfera largă a noțiunii afectează conținutul acesteia, întrucât nu identifică relațiile cărora li se aplică, cum se recunosc aceste modele etc.

Ca știință a socialului, Relațiile Internaționale păstrează elementele fundamentale acordate înțelesului conceptului, aplicându-le specificului acestui domeniu. „Instituțiile sunt văzute drept seturi de reguli și practici care prescriu roluri, constrâng activitatea și modelează așteptările actorilor. Instituțiile pot include organizații, agenții birocratice, tratate și acorduri, precum și practicile informale pe care statele le acceptă ca liant. Balanța de putere în sistemul internațional este un exemplu de instituție.”³ Pentru această disciplină, actorii sunt preponderent statele, dar nu exclusiv – actor putând fi orice participant cu relevanță într-o situație dată în viața internațională.

Trebuie notat faptul că termenul „instituții” a avut anumite dificultăți în a se impune în discursul cercetătorilor Relațiilor Internaționale, cele mai frecvent substitute fiind „organizații” și

¹ Această lucrare este elaborată în cadrul unei cercetări mai largi, cu tema „Evoluțiile post-Război Rece ale instituțiilor securității internaționale. Impactul crizelor din spațiul sud-est european în anii 1990”. Așa se explică faptul că exemplele folosite sunt preluate cu precădere din Studiile de Securitate.

² Maurice DUVERGER (1972), *The Study of Politics*, London: Nelson, p. 17.

³ P. M. HAAS, R. O. KEOHANE, M. LEVY (eds.) *Institutions for the Earth: Sources of an Effective International Environmental Action*, London: MIT Press, pp. 4-5 *apud* Steven S. LAMY (2001), „Contemporary Mainstream Approaches: Neo-Realism and Neo-Liberalism”, în John BAYLISS, Steve SMITH (eds.), *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*, 2nd Edition, Oxford: Oxford University Press, p. 189. V. și Lucian-Dumitru DÎRDALĂ (2006), „Neoliberalismul”, în Andrei MIROIU, Radu-Sebastian UNGUREANU (coord.), *Manual de Relații Internaționale*, Iași: Polirom, p. 147.

„regimuri”. În ceea ce privește „organizațiile”, acestea sunt considerate la ora actuală a fi acele instituții care sunt transformate în „agenții” – au personal, buget etc. O organizație se poate baza în funcționarea sa pe mai multe instituții – spre exemplu, numai în ceea ce privește dimensiunea de securitate a Națiunilor Unite, se poate observa că aceasta funcționează simultan pe baza logicii specifice unui concert de putere (pentru orice acțiune decisă de Consiliul de Securitate este nevoie ca nici unul dintre cei cinci mari învingători din Al Doilea Război Mondial se nu se opună în mod explicit) și pe cea a securității colective (atacul împotriva unuia dintre membrii organizației este considerat a fi un atac împotriva tuturor). Un alt aspect care trebuie notat este faptul că, prin influența pe care o exercită, organizațiile internaționale devin actori de o natură diferită de cea a celor statale. Ca diferență specifică, ne putem referi chiar la definiția de mai sus a instituțiilor: balanța de putere este o instituție, dar nu și o organizație – se poate organiza doar un talger al balanței, nu întregul mecanism (NATO în Războiul Rece). În plus, după cum am afirmat deja, orice organizație dezvoltă o viață proprie, putând fi privite ca mediu de socializare, ca birocrație etc., care funcționează de multe ori după o logică diferită de cea a statelor-membre care-i alocă resurse și care nutresc așteptări față de rezultatele activității respectivei organizații. Contribuția lui Michael Barnett și Martha Finnemore poate fi un exemplu de cercetare care urmărește modul în care organizațiile internaționale, ca birocrații, influențează cooperarea inter-statală.⁴

„Regimurile” sunt, potrivit celei mai cunoscute definiții, cea a lui Stephen Krasner, „seturi de principii, norme, reguli și proceduri de luare a deciziilor, implicite sau explicite, în jurul cărora converg așteptările actorilor într-un anumit domeniu al relațiilor internaționale”.⁵ Termenul a început să fie folosit mai cu seamă în urma încercărilor de a detașa, în cercetările de specialitate, aranjamentele formale care sunt organizațiile de acel spațiu acțional-normativ agreat de toți participanții la anumite interacțiuni. Se poate observa din definiția de mai sus că regimurile se referă la „un anumit domeniu al relațiilor internaționale”.⁶ La limită, regimurile internaționale pot fi chiar privite într-un mod similar celui în care sunt analizate regimurile spațiilor politice interne – drept o colecție de instituții. La ora actuală, regimul este considerat a fi un tip special de instituție, definit prin faptul că regulile în conformitate cu care se desfășoară interacțiunile dintre participanți și drepturile acestora sunt cu necesitate explicite (distanțier importantă față de alte tipuri, cum ar fi balanța de putere).⁷

Se poate observa că impunerea termenului „instituție” în vocabularul studiilor de profil s-a făcut datorită dezvoltării acestora. Acceptarea sa a fost necesară pentru a se marca diferența specifică față de alte concepte, precum cel de „regim”, care a căpătat în timp un înțeles particular. „Literatura regimurilor a dat naștere unei asemenea confuzii definiționale, încât cercetătorii din anii 1990’ au căutat o concepție mai simplă, precum și o nouă etichetă. Actualmente, cuvântul «instituție» a înlocuit în mare măsură termenul «regim» în literatura academică din domeniul Relațiilor Internaționale.”⁸

Pentru discutarea instituțiilor internaționale mai este folosit termenul „multilateralism”, care, potrivit înțelegerii comune, presupune un acord care funcționează pe baza principiului nediscriminării (asumarea obligațiilor din tratat fără a introduce excepții între participanții la acesta), al indivizibilității (acordul are efect asupra tuturor semnatarilor) și al reciprocității difuze

⁴ Michael BARNETT, Martha FINNEMORE (2004), *Rules for the World. International Organizations in Global Politics*, Ithaca, NY; London: Cornell University Press.

⁵ Stephen KRASNER (ed.) (1983), *International Regimes*, Ithaca, NY: Cornell University Press, p. 2 apud Richard Little (2001), “International Regimes”, în John BAYLIS, Steve SMITH (eds.), *The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations*, 2nd Edition, Oxford: Oxford University Press p. 303.

⁶ Beth A. SIMMONS, Lisa L. MARTIN (2002), „International Organizations and Institutions”, în Walter CARLSNAES, Thomas RISSE, Beth A. SIMMONS (eds.), *Handbook of International Relations*, London: SAGE, pp. 192-194.

⁷ Stephan HAGGARD, Beth A. SIMMONS (1987), „Theories of International Regimes”, *International Organization*, 41 (3), pp. 495-496.

⁸ B. A. SIMMONS, L. L. MARTIN (2002), *op. cit.*, p. 194

(al continuității în aplicarea prevederilor).⁹ John Ruggie propune un înțeles mai specific pentru acest termen, arătând că se poate vorbi despre o tipologie a interacțiunilor internaționale, în funcție de numărul participanților la aceasta, diferențiind pe baze calitative, și nu doar cantitative, între acordurile bilaterale și cele multilaterale. Dacă acordurile bilaterale pot fi studiate separat, multilateralismul aduce un element suplimentar, fapt observabil și din definiția pe care o oferă: „multilateralismul este o formă instituțională care coordonează relațiile dintre trei și mai multe state pe baza unor principii de comportament «generalizate» – adică principiile care specifică comportamentul adecvat pentru o clasă de acțiuni, fără a lua în considerare interesele particulare ale părților sau exigențele strategice care ar putea exista în circumstanțe specifice.”¹⁰

Diferența dintre cele două tipuri de acorduri este, în abordarea lui Ruggie, faptul că doar în cazul multilateralismului generalizarea principiilor este o componentă esențială, acordurile bilaterale putând fi studiate de la caz la caz, în funcție de circumstanțe specifice. Exemplele pe care le dă – acordurile încheiate de Germania nazistă cu statele satelit – sunt evidente pentru importanța distincției: guvernul de la Berlin a oferit atunci, pe baza unor considerente particulare, condiții diferite fiecăreia dintre țările în discuție, neexistând reguli precise și generalizate.

Ruggie identifică, alături de bilateralism și multilateralism, și o a treia versiune a instituțiilor: imperialismul. Acesta este „tot o instituție care coordonează relațiile dintre trei sau mai multe state, chiar dacă, spre deosebire de bilateralism și multilateralism, o face negând suveranitatea statelor cărora li se aplică.”¹¹

Subtilitatea tipologiei lui Ruggie permite eliminarea unor generalizări înșelătoare. A considera, de exemplu, relațiile dintre Uniunea Sovietică și statele din Europa de Est în anii Războiului Rece drept o formă de multilateralism ar fi o confuzie gravă. Suveranitatea țărilor din sfera de influență sovietică era doar formal recunoscută, dar nu și exercitată. Un exemplu este suficient: cunoscuta doctrină Brejnev, numită chiar „a suveranității limitate”, îngrădită fiind de aderența statelor din sfera de influență sovietică la ortodoxia marxist-leninistă, așa cum era aceasta interpretată de Kremlin.

Se poate spune că, din cele trei tipuri de legături între state identificate de Ruggie, doar multilateralismul ar fi o instituție internațională propriu-zisă, în sensul discutat în această lucrare. Tocmai prin faptul că implică doar doi actori, bilateralismul se poate lipsi de instituționalizarea relațiilor, prin negociere directă în fiecare caz. În ceea ce privește imperialismul, lipsa /limitarea suveranității unuia /unora dintre parteneri permite puterii metropolitane /hegemonului să neglijeze anumite reguli. Nici în acest caz nu sunt îndeplinite condițiile instituțiilor: puterea imperială /hegemonul nu va putea fi constrâns de regulile stabilite ale interacțiunii, ci își va impune voința în fața celorlalți subiecți. Subiecții nu sunt în poziții de egalitate decât cel mult în mod formal, raporturile reale fiind de subordonare.

Instituțiile în abordările teoretice ale Relațiilor Internaționale

Problema cercetării instituțiilor joacă un rol considerabil în multe dintre teoriile Relațiilor Internaționale, modul în care sunt studiate fiind un item important al diferențierii dintre abordări. Definirea instituțiilor, spațiul de aplicabilitate, rolul pe care îl joacă în relațiile internaționale, toate acestea formează o discuție cu implicații majore pentru cercetătorii cu afinități intelectuale diferite. Fără a-mi propune aici discutarea acestor diferențe, voi nota faptul că unul dintre cele mai cunoscute exemple în acest sens este dezbaterea de la sfârșitul Războiului Rece dintre neoliberali și neorealiști. În cele ce urmează, voi prezenta câteva dintre cele mai cunoscute definiții folosite pentru conceptul de „instituție”.

Reprezentant marcant al instituționalismului liberal, Robert Keohane folosește pentru instituții o definiție asemănătoare cu cea prezentată inițial - acestea „implică seturi de reguli

⁹ Martin GRIFFITHS, Terry O'CALLAGHAN (2002), *International Relations: The Key Concepts*, London; New York: Routledge, pp. 197-199.

¹⁰ John Gerard RUGGIE (1992), „Multilateralism: The Anatomy of an Institution”, *International Organization*, 46 (3), p. 571.

¹¹ *Ibidem*.

(formale și informale) persistente și conectate, care prescriu rolurile comportamentale, constrâng activitatea și modelează așteptările” – pentru a oferi un înțeles larg conceptului. Keohane determină și un sens restrâns, propunându-și studierea acelor instituții „care pot fi identificate drept complexe conectate de reguli și norme, identificabile în spațiu și timp.”¹² Keohane face un pas în plus pe calea unei definiții mai precise, afirmând că, pentru instituționalizare, „în afară de a le constrânge activitatea și a le modela așteptările, regulile trebuie să fie durabile și trebuie să prescrie roluri comportamentale pentru actori. Aceasta înseamnă că instituțiile diferențiază actorii în funcție de rolurile acestora, identificarea instituțiilor putând fi făcută urmărind dacă modelele de comportament sunt într-adevăr diferențiate de roluri.”¹³

O reformulare a definiției, cu un accent pe cele ale securității internaționale, este oferită ulterior de Wallender, Haftendorn și Keohane. Acești trei autori afirmă că instituțiile internaționale ar fi „seturi de reguli persistente și conectate, deseori adoptate de organizații (*affiliated with*), care operează peste granițele internaționale. Instituțiile variază de la convenții (precum suveranitatea) la organizații formale (precum NATO). Instituțiile de securitate sunt proiectate să protejeze integritatea teritorială a statelor în fața utilizării forței militare de către adversari; să păstreze autonomia statelor împotriva efectelor politice ale amenințării unei asemenea forțe; să prevină apariția situațiilor care ar putea pune în pericol interesele vitale ale statelor, așa cum acestea singure le definesc.”¹⁴

Pe de altă parte, în disputa pe care a declanșat-o în 1994/1995 cu reprezentanții celorlalte curente teoretice¹⁵, Mearsheimer consideră că o diferență fundamentală dintre pozițiile pe care le apără – ale realismului ofensiv, dar ar putea fi considerat în cazul de față drept reprezentant al tuturor formelor neorealismului – este importanța acordată instituțiilor în economia generală a perspectivei academice. În ceea ce-l privește, Mearsheimer vede instituția drept un „set de reguli ce stipulează modurile în care statele ar trebui să coopereze și să concureze unele cu altele”¹⁶.

După cum observă Beth Simmons și Lisa Martin, definiția lui Mearsheimer prezintă mai multe avantaje. Printre acestea se numără stabilitatea (nu face referire la procese), separarea de comportamente (se poate face, de exemplu, prin comparație cu definiția lui Keohane, care nu permite studierea impactului instituțiilor asupra activităților și așteptărilor, cea a lui Mearsheimer se pretează la o asemenea cercetare), precum și relativa sa neutralitate teoretică, ce o face atrăgătoare pentru mai multe perspective. Instituțiile sunt, potrivit unei asemenea formulări, explicit normative.¹⁷

Definiția lui Mearsheimer, foarte simplă și ușor de aplicat, atrage însă atenția asupra unei probleme la care răspunsul nu mai e ușor de intuit: cine și în ce condiții formulează regulile care urmează a fi urmate de către state? Întrebarea nu este legată, firește, doar de abordarea lui Mearsheimer. Nici în înțelesul atribuit de Keohane, după cum apare în cele scrise mai sus, nu pare a se găsi cu ușurință un răspuns. La limită, se poate presupune că într-o abordare ca cea a neoliberalismului, ce-și face un întreg program de cercetare pornind de la ipoteza că este posibilă

¹² Robert O. KEOHANE (1988), „International Institutions: Two Approaches”, *International Studies Quarterly*, 32 (4), p. 383.

¹³ *Ibidem*, p. 384.

¹⁴ Celeste A. WALLANDER, Helga HAFTENDORN, Robert O. KEOHANE (1999), „Introduction”, în Helga HAFTENDORN, Robert O. KEOHANE, Celeste A. WALLANDER, *Imperfect Unions. Security Institutions over Time and Space*, Oxford: Oxford University Press, p. 2.

¹⁵ Am în vedere celebra dispută care a opus poziției lui John J. MEARSHEIMER (1994/95), „The False Promise of International Institutions”, *International Security*, 19 (3), celor exprimate de Robert O. KEOHANE și Lisa L. MARTIN (1995), „The Promise of Institutional Theory”, *International Security*, 20 (1), de John Gerard RUGGIE (1995), „The False Promise of Realism”, *International Security*, 20 (1), de Charles A. KUPCHAN și Clifford A. KUPCHAN (1995), „The Promise of Collective Security”, *International Security*, 20 (1) și pe cea a lui Alexander WENDT (1995), „Constructing International Politics”, *International Security*, 20 (1). Replica a fost dată în John J. MEARSHEIMER (1995), „A Realist Reply”, *International Security*, 20 (1).

¹⁶ J. J. MEARSHEIMER (1994/1995), *op. cit.*, p. 8.

¹⁷ B. A. SIMMONS, L. L. MARTIN (2002), *op. cit.*, p. 194.

cooperarea internațională, răspunsul să poată fi căutat în interacțiunea dintre actorii raționali, ce au nevoie de reguli formale, stabilite de comun acord, pentru a putea comunica.

În ceea ce privește însă neorealismul (mai ales în formula aproape de extrem care este realismul ofensiv reprezentat de Mearsheimer), răspunsul la întrebarea de mai sus este mult mai greu de localizat. Pentru nici un alt curent teoretic anarhia specifică sistemului internațional nu este atât de constrângătoare pentru state, în sensul considerării suspiciunii reciproce drept condiție fundamentală în stabilirea oricărei strategii îndreptate spre asigurarea supraviețuirii. Dacă acceptăm această imagine asupra relațiilor dintre state – în care fiecare este amenințator pentru ceilalți, iar prima datorie a oricărui stat este căutarea maximizării propriei puteri în raport cu ceilalți competitori¹⁸ – este mai mult decât firesc să ne întrebăm cum se stabilesc regulile între state, cum sunt formulate, cum se impun și, mai ales, cum de sunt respectate? Răspunsul lui Mearsheimer este că regulile sunt negociate între state, de multe ori capătă forma unor organizații, iar statele însăși aleg dacă să li se supună sau nu.

Presupunând – în acord cu logica de tip realist – că puterea hegemonică este, de regulă, cea care impune în (sub)sistemul pe care-l domină un set de reguli, de natură a-i permite satisfacerea cu costuri minime a intereselor, problema în sine – a definirii autorilor instituțiilor internaționale și a condițiilor în care o fac – nu se schimbă. Instituțiile reflectă o distribuție de putere, astfel încât ar avea doar o importanță marginală în raporturile dintre actorii internaționali.¹⁹

Instituțiile internaționale au fost, firește, abordate și de curentul constructivist, a cărui asumție fundamentală poate fi rezumată la considerarea lumii ca fiind construită din înțeleșuri apărute prin interacțiune. Alexander Wendt, unul din reprezentanții acestei abordări, pornește de la noțiunea de „reprezentare socială”. El afirmă instituția este „un set relativ stabil sau o «structură» de identități și interese. Asemenea structuri sunt adesea codificate în reguli formale și norme, dar au forță motivațională doar în virtutea socializării și participării actorilor la cunoașterea colectivă. Instituțiile sunt entități fundamentale colective ce nu există în afara ideilor actorilor despre cum funcționează lumea.”²⁰ Într-o asemenea perspectivă, instituțiile sunt constructe sociale – apar în urma interacțiunilor, actorii fiind cei, care prin schimbul de înțeleșuri, construiesc reguli, le respectă sau nu, le dezvoltă sau, dimpotrivă, le abandonează. Definiția oferită de Wendt oferă o ipoteză asupra genezei instituțiilor. Acestea sunt originare în structura de identități și interese ale fiecărui actor, supuse astfel schimbării în urma redefinirii acestora sau prin interacțiunea socială. Existența instituțiilor este localizată la nivelul ideilor actorilor despre semnificația lor.

Pentru o înțelegere cât mai corectă a sensului unei abordări ca cea de mai sus, este suficientă menționarea uneia dintre instituțiile cele mai bine cunoscute și mai hotărâtoare în ansamblul Științelor Politice, în particular a Relațiilor Internaționale – cea a „suveranității”. Alegerea exemplului nu este întâmplătoare – după cum remarcă Alexander Wendt, „instituția suveranității este baza sistemului internațional contemporan”²¹. Tocmai suveranitatea statelor este cea care delimitează spațiul politic „intern” de cel „extern”: doar mediul politic internațional este unul anarhic, în care lipsește o autoritate supremă legitimă de natură a impune ordinea. De aici decurge și diferența fundamentală dintre instituțiile internaționale și celelalte sisteme de reglementare politice: subiecții lor sunt actori suverani, care nu numai că dețin și exercită o voință supremă în ceea ce-i privește, dar aceasta este și recunoscută de către ceilalți actori similari.

„Statul modern și suveranitatea au fost co-determinante încă de la originile lor comune, ca noțiuni și practici asociate, în secolele șaisprezece și șaptesprezece. Chiar dacă au rămas strâns

¹⁸ Pentru o caracterizare generală a abordării lui MEARSHEIMER, v., de exemplu, Steven S. LAMY (2001), *op. cit.*, pp. 187-188. A se vedea și Lucian-Dumitru DÎRDALĂ (2006), „Neorealismul”, în Andrei MIROIU, Radu-Sebastian UNGUREANU (coord.), *Manual de Relații Internaționale*, Iași: Polirom, p. 131-133.

¹⁹ J. J. MEARSHEIMER (1994/1995), *op. cit.*, pp. 7-9.

²⁰ Alexander WENDT (1992), „Anarchy is what States make of It: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, 46 (2), p. 399.

²¹ Alexander WENDT (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 285.

legate, nu au rămas constante sau mutual constitutive în același mod de-a lungul timpului. Aceasta înseamnă că, în timp și spațiu, diferite forme de state au constituit diferite înțelesuri ale suveranității și au fost asociate cu diferite concepții asupra teritorialității.”²² Afirmările lui Thomas Biersteker sunt elocvente pentru dinamica semnificației oricărei instituții sociale, mai ales dacă aceasta este privită pe intervale mari de timp. Cauze economice și sociale interne – înlocuirea orânduirii feudale cu cea capitalistă – pot duce, în intervale mari de timp la schimbarea naturii statului și a întregului sistem internațional.²³ O simplă comparație dintre, de exemplu, statul absolutist al secolului al XVI-lea și cel liberal din veacul al XIX-lea face inutile comentariile suplimentare.²⁴ Aducerea în discuție a formelor statului ori a manifestărilor suveranității acestuia în perioada contemporană ar putea chiar antrena întrebarea dacă se mai justifică folosirea aceluiași termen pentru desemnarea unor realități sociale atât de diferite.

Prin intermediul unei perspective constructiviste este posibilă observarea acestei dinamici interne pe termen lung a semnificației oricărui concept, fapt care permite explicarea unui asemenea proces. Actorii se raportează la o realitate socială aflată într-o continuă, mai mult sau mai puțin perceptibilă, schimbare, pentru care interacțiunea socială este, totodată, cauză și efect.

Concluzii și implicații

Preluat din Științele Politice, unde beneficiază de o întreagă literatură, termenul „instituție” s-a impus cu oarecare dificultate în Relațiile Internaționale, concurenții cel mai frecvent utilizați fiind „organizație”, „regim” ori „multilateralism”. Dezvoltarea disciplinei, prin nevoia crescândă de precizie, a dus însă la diferențierea între aceste concepte, care astăzi au semnificații diferite.

Ca pentru orice alt termen al Științelor Politice, nici pentru cel de „instituție” cercetătorii nu folosesc un singur înțeles. Originile filosofice ale Relațiilor Internaționale sunt vizibile inclusiv în varietatea teoriilor folosite și a semnificațiilor acordate diferitelor noțiuni.

Logica realistă, prin accentul pus pe caracteristica anarhică a sistemului internațional și supoziția egoismului statelor, nu poate acorda instituțiilor un rol decisiv în explicarea interacțiunilor, mai ales a celor din sfera relațiilor politico-militare (*hard politics*). Chiar dacă balanței de putere, de exemplu, i se alocă un rol important în literatura realistă, comportamentul statelor nu poate fi urmărit doar prin această instituție. Pentru a explica, de exemplu, formarea alianțelor militare, un complex de factori precum sesizarea interesului național și urmărirea acestuia ori perceperea amenințărilor completează în acest sens balanța de putere în teoriile din domeniu.²⁵

Curențele neoliberale își fac un adevărat program de cercetare postulând influența instituțiilor internaționale. Provocarea cea mai importantă adresată neorealismului vine din partea a ceea ce constituie „instituționalismul”. Definiția lui Robert Keohane, prezentată mai sus, presupune că interacțiunea dintre state este reglementată și modelată prin intermediul instituțiilor, care prescriu actorilor reguli comportamentale, conferind astfel stabilitate și predictibilitate evoluției relațiilor dintre actorii raționali care sunt statele. Generic spus, pentru neoliberali instituțiile sunt produse ale acțiunii voluntare a statelor, cu obiective bine conturate, dintre care cele mai importante este cel de a permite statelor să își urmărească și negocieze interesele într-o

²² Thomas J. BIERSTEKER (2002), „State, Sovereignty and Territory”, în Walter CARLSNAES, Thomas RISSE, Beth A. SIMMONS (eds.), *Handbook of International Relations*, London: SAGE, 2002, pp. 157-158. În sprijinul afirmației cu privire la schimbarea în timp a sensurilor conceptelor, BIERSTEKER face trimitere la cartea lui Jens BARTELSON (1995), *A Genealogy of Sovereignty*, Cambridge: Cambridge University Press.

²³ Benno TESCHKE (2002), „Theorizing the Westphalian System of States: International Relations from Absolutism to Capitalism”, *European Journal of International Relations*, 8 (1): 5-48

²⁴ T. J. BIERSTEKER (2002), *op. cit.*, p. 158.

²⁵ Pentru o prezentare sintetică a teoriilor asupra formării alianțelor v., de exemplu, Andrei MIROIU, Simona SOARE (2006), „Alianțele militare”, în Andrei MIROIU, Radu-Sebastian UNGUREANU (coord.), *Manual de Relații Internaționale*, Iași: Polirom.

manieră benefică fiecăruia dintre participațiile. Instituțiile au rolul de a permite statelor diversificarea opțiunilor în urmărirea intereselor. Cooperarea dintre state este nu doar posibilă, ci mai ales profitabilă pentru fiecare dintre ele.

Provocarea adusă teoriilor raționaliste, cum sunt cele neorealiste și cele neoliberale, de către curentul constructivist este vizibilă și în discuția cu privire la instituțiile internaționale. Constructivismul caută originea, stabilitatea și evoluția normelor interacțiunilor în interesele și identitățile actorilor. Ipoteza că interesele și identitățile actorilor sunt co-constitutive – definindu-se și întărindu-se reciproc – face această abordare, spre deosebire de cele raționaliste, să propună o imagine dinamică și asupra instituțiilor, capabile să producă și efecte neintenționate, de natură a duce la schimbarea actorilor. Rolul instituțiilor este determinant în a înțelege lumea și actorii într-o perspectivă simultan stabilă și dinamică.

Definirea termenului „instituție” în Relațiile Internaționale nu este doar o problemă de subtilitate scolastică. Din cele de mai sus se poate observa că fiecare perspectivă majoră a domeniului (din care aici au fost discutate numai trei dintre cele mai influente) operează cu alte înțelesuri atașate, în funcție de asumțiile fundamentale. Modul în care sunt definite aceste interacțiuni reglementate contribuie la clarificarea pozițiilor teoretice și la dialogul dintre acestea. Dintr-un punct de vedere mai larg, definirea instituțiilor este o componentă esențială a surprinderii modului în care actorii internaționali își concep reglementarea relațiilor, a așteptărilor legate de acestea, formulând și interpretând căutarea și /sau respingerea unor forme de ordine în anarhia presupusă și asumată în maniere diferite de felurite teorii și participanți.